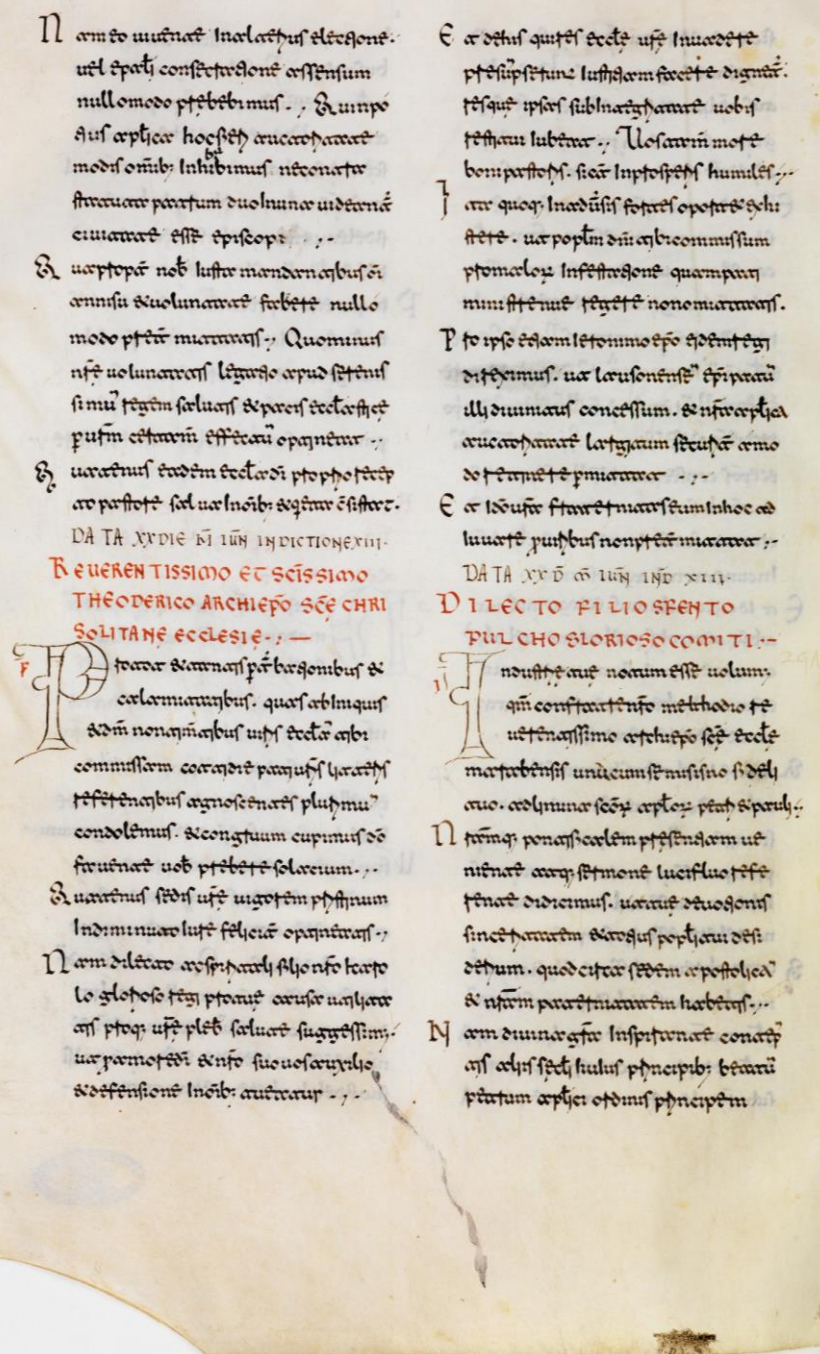
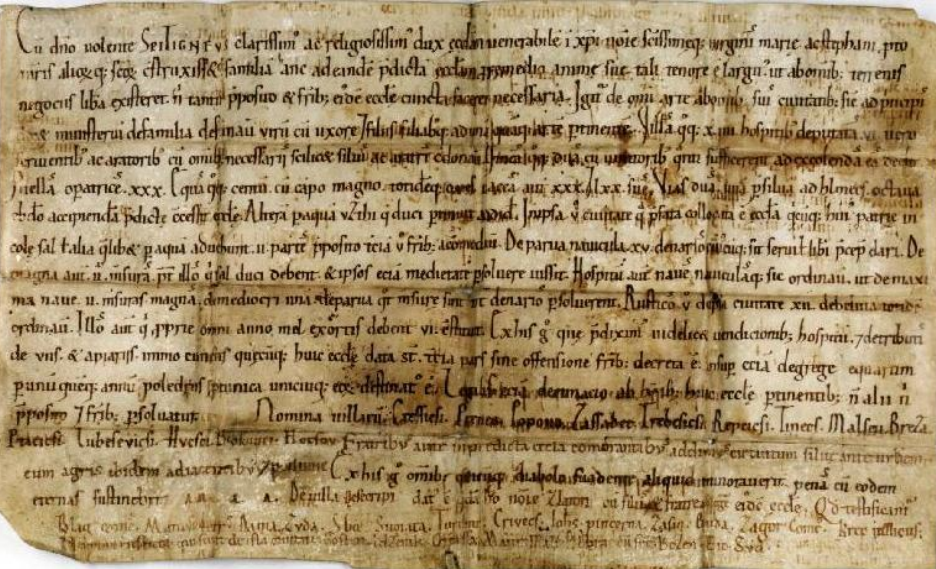
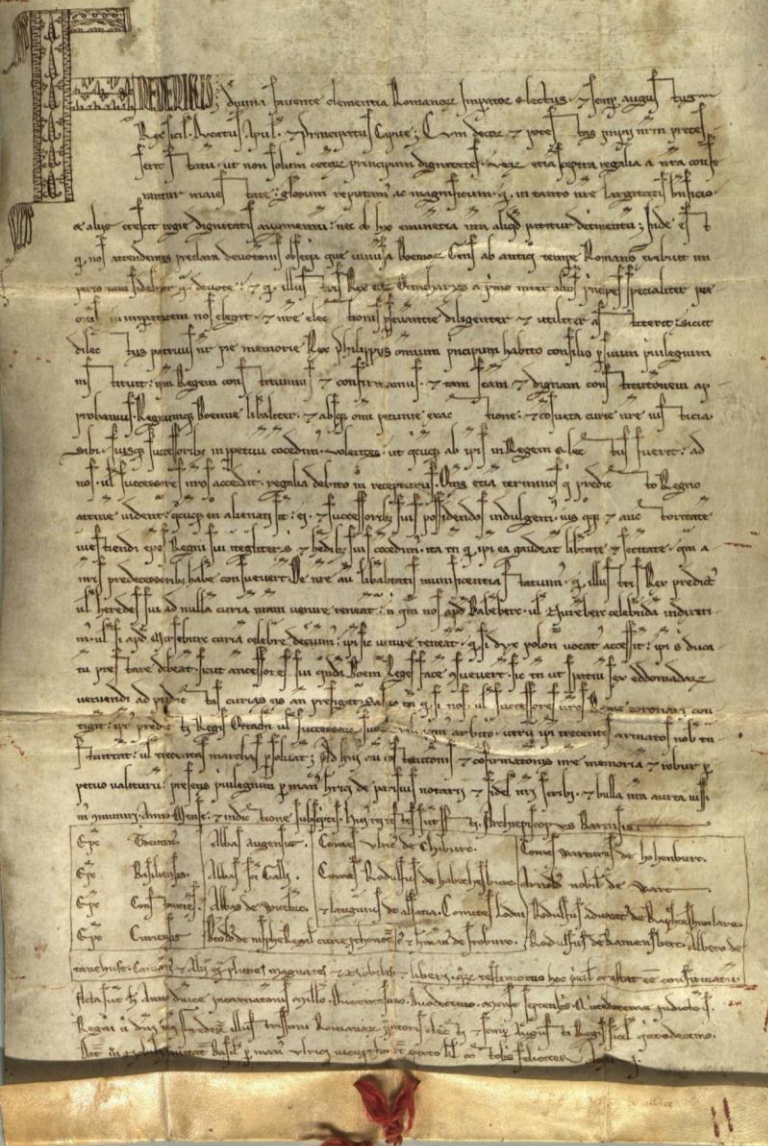

Středověká diplomatika

Jaro 2021

8) Kapitoly z české středověké diplomatiky

Zemské desky

České zemské desky

Vedle listin pamětních záznamů a listin: od 13. století postupně také **úřední knihy**

Vznik zemského soudu za Přemysla Otakara II. (asi 1255-1260) ⇔ pravděpodobně vznik zemských desk (asi 1260-1278) coby úředních knih při tomto soudu vedených; do nich zapisovány jednak sporné záležitosti svobodné šlechty (půhony, nálezy), jednak nesporné záležitosti (především převody svobodných alodních statků, různé závazky váznoucí na těchto statcích)

Zemský soud zprvu zeměpanskou institucí ⇔ také zemské desky = královská úřední kniha; proto původně označovány jako *registra regalia* (tento termín neoznačoval registra kanceláře, ale právě zemské desky!).

Desky do 1541 (požár Pražského hradu) nedochovány, pouze jedna kniha z 1316-1324 (viz níže), a pak četné rukopisy s výpisy z desk zemských × ty se nevztahují k nejstaršímu období; máme pouze jediný stručný výpis z desk z roku 1287.

Od počátku se zřejmě dělily na dvě řady: **desky trhové** (*libri / quaterni contractuum*) a **desky půhonné** (*libri citationum*) – do prvních se zapisovaly převody šlechtických majetků (někdy při nich vznikla listina, někdy ani ne – jako důkazní prostředek postačil zápis v deskách), do druhých se zapisovaly tzv. půhony (tj. současně žaloby a předvolání k soudu).

Zemské desky

Jediný dochovaný svazek (= tzv. kvatern, což z dnešního pohledu nepřesný název) – **půhonný kvatern z let 1316-1324**, který 1541 nebyl na Hradě. Vydali **Fr. Dvorský** a **Jos. Emler**.

Za Karla IV.: nová řada **desky zápisné** (*libri / quaterni obligationum*) = sem zapisovány dluhy pojištěné (zapsané) na svobodných statcích – desky zápisné větší pro dluhy nad 100 kop grošů českých, desky zápisné menší pro dluhy pod 100 kop.

Po polovině 15. století: další řada **desky památné** (*libri memoriarium*) – sem zapisovány nálezy zemského soudu, sněmovní usnesení etc.

Vedle čtyř hlavních řad ještě několik typů pomocných knih ⇔ proces u zemského soudu a úřadu zemských desk (kvaterny obeslání, registra svědomí...).

Do 1541 – řada rukopisů s výpisy z desk zemských => edice **Jos. Emlera**, ve které provedena **částečná rekonstrukce nedochovaných desk** z dochovných výpisů **až do roku 1500** (*Reliquiae tabularum terrae...*). Dnes Emlerova edice podrobována revizi.

Obnovení desk po požáru 1541: snaha obnovit dosud aktuální vklady z předchozích let => první svazky po roce 1541 obsahují vklady majetkových převodů z několika předchozích desetiletí, které vloženy na základě originálních kupních smluv etc.

Zemské desky

DVORSKÝ, František – EMLER, Josef: *Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae. Nejstarší zbytky desk půhonných*. Praha 1868.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=203>

EMLER, Josef: *Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých. Sv. I–II*. Praha 1870–1872.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=86>

VAVROUŠKOVÁ, Anna: *Desky zemské království českého. Řada 1. Kvaterny trhové. Svazek I. Kvatern trhový běžný černý od léta 1541-1542 (Desky zemské větší č. 1)*. Praha 1941.

VAVROUŠKOVÁ, Anna: *Desky zemské království českého. Řada 1. Kvaterny trhové. Svazek II. Kvatern trhový běžný červený od léta 1542-1543 (Desky zemské větší č. 4)*. Praha 1935.

Zemské desky

Moravské zemské desky

1348: zavedeny Karlem IV. v zásadě podle českého vzoru × na rozdíl od Čech ještě **dvě místní řady, brněnská a olomoucká** ⇔ jednání zemského soudu **střídavě v Brně a Olomouci**, kde projednávány záležitosti příslušné soudní provincie – **tzv. cúdy** (až do 1642, poté jen řada brněnská, ale trhové kvaterny v jejím rámci vedeny podle šesti krajů)

Tematicky se vyvinuly pouze dvě řady: **desky trhové a desky půhonné a nálezové**; ve středověku se neuplatnily desky zápisné ani památné; **trhové desky od 1348** kontinuálně, avšak s výjimkou válečných let, kdy se soud nekonal; **půhonné desky byly větší** (dochovaly se velmi fragmentárně pro Olomouc z let 1374-1398, poté soustavně v Olomouci od 1405, v Brně od 1406, ale také s výjimkou válečných let, např. 1421-1436, 1438-1446 atd.) a **menší** (dochovány jen fragmenty).

Jazyk zápisů: zprvu latina; trhové desky od 80. let 15. století české, půhonné již na počátku 15. století české.

Zemské desky

CHLUMECKÝ, Petr – CHYTIL, Josef – DEMUTH, Karl – WOLFSKRON, Adolf: *Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren 1348-1466. I. Text der Brünner Cuda*. Brünn 1856. (= ZDB I)

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=171>

CHLUMECKÝ, Petr – CHYTIL, Josef – DEMUTH, Karl – WOLFSKRON, Adolf: *Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren 1348-1466. II. Text der Olmützer Cuda*. Brünn 1856. (= ZDO I)

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=301>

KALINA, Tomáš: *Moravské zemské desky. II. 1480-1566. Kraj brněnský*. Brno 1950. (= ZDB II)

(není volně dostupné online)

MATĚJEK, František: *Moravské zemské desky II. 1480-1566. II. Kraj olomoucký*. Brno 1948. (= ZDO II)

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=990>

Zemské desky

BRANDL, Vincenc: *Libri citationum et sententiarum seu – Knihy půhonné a nálezové. Sv. I-VI.*
Brno 1872-1895.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=803>

(a dále na tomtéž portálu...)

BRETHOLZ, Berthold: *Libri citationum et sententiarum seu – Knihy půhonné a nálezové. Sv. VII.*
Brno 1911.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=545>

Vazba zemských desk
brněnských trhových s
erbem Jana z Pernštejna
jako nejvyššího komorníka
brněnké cúdy (1466)

Ukázka vkladu z moravských zemských desk
trhových – brněnských (1437) – detail

292
Domiⁿⁱ franco & pacro can^{onicus} ^{petri} arontissanti in vrma Joham & Oemq. hantissio do
Snoab & Temricz et eorū hereditibus median villam in Ostupovicz et median adam
ibidem cū bonibz agris censibz silvis rubetis pratis pasois aquis flumibz vmeis
et iuramento vallibus et montibz ac vniuersis pmeuris eiusdem pleno iure et dominio
pnt solus tenet nichil ibidem sibi aut successoribus suis iure et ppetatis resnad
dat donat hereditarie possidend Et h in tabulato adpatentes hinc sub siglo maiestatis
Illustissimi domi Regis Sigimidi tuc aratis aroranic et ad speciales meos duo
aratis Alberti v3 domi venessud q malost et domi henul q malostem facta est

Ukázka pŕuhonů z moravských zemských desk pŕuhonných - olomouckých (1437)

No Nakz infra etc. etc.

334
3

Byndrny z konfessona pohanu panu Altru Abbatysi z pustymiri
y adrad odobrad tbez ro ma gto zel z Sestocpattic hnylben of do
broz Ate ger bynu dalba ze my dy pcel rogy vo Topola
necy gto sy panolba mloste zappala Oteri meⁿ y gteho Erbonj zual
my je zuamy se tlyled Pakli py ale rgr to Topanolby lister
koraty Ofkofopos po y Tana pyff ut o smitst z klynta

~~publ~~ Smez aybolast pmerow a Conlrent Clafftera Sroat Ghuchalffl^e 9 vo
hny pohanynic ~~pana~~ ^{pana} adrad odobrad etc z po hnylben of
dobry Ate ger bynu dalbamy ze na dy paldmlyoz hnylben plat
vo Sussicny madqitnecy lamicy nemage to z adueho pralbat zua
li je utly voto zua je na ropralldic Pakli pye ale rgr me to liste
klazaty Ofkof opor par quing Taluba pyff naryst z uantratt
zuba magel

Ukázka pŕihonu z moravských zemských desk
pŕihonných – olomouckých (1437) – detail

N^o Nalez infra etc etc etc

Bydru... z...
y adrad ad...
bydy...
nech yto...
byz...
byz...

Ukázka nálezu z moravských zemských desk půhonných - olomouckých (1437) - detail

Provinciální správnostní úřad a předseda i panovník
opavský
mezi syndyky Ondřej a panami pustimistký paní nalegli, paní
ovalova milost zapřala nato gesto kromě jeho nemie jakožto zapsal
nato klášter pustimistký gesto se soubodny a před biskupem
ze to nicla moty sice paní také masi klášteru gesto nestuplegi pod
vlastní v ovalobu a nato nalezi paní daly sice panovník
a biskup a philip panovník paní se zda epiz si džeme

Zemské desky

Opavské a krnovské zemské desky

Opavské zemské desky vznikly pod vlivem moravských zemských desk někdy ve 14. století; nejpozději na počátku 15. století: **knihy zadní** (= de facto trhové) a **knihy přední** (= půhonné), dále v souvislosti s rozdělením Opavska na vlastní Opavsko a Krnovsko vznikly samostatné **krnovské zemské desky**.

Dochovaly se opavské knihy zadní od roku 1431 a knihy přední od roku 1413, dále krnovské knihy zadní od roku 1404 a půhonné od roku 1498.

KAPRAS, Jan: *Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského. Díl první. Knihy přední. Část první 1413-1484.* Praha 1906.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=443>

KAPRAS, Jan: *Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského. Díl druhý. Desky zemské. Část první 1431-1536.* Praha 1908.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=1066>

PRIX, Dalibor: *Zemské desky krnovské. I. 1404-1522.* Opava 2008.

Desky dvorské

Dvorský soud: založen Janem Lucemburským jako soudní dvůr pro královské leníky (teprve za Jana systematické budování soustavy královských leníků – lenní institut v českých zemích dosud rozšířen především na statcích olomouckého biskupství).

Asi po polovině 14. století: u zemského soudu zavedeny rovněž specializované úřední knihy – tzv. **desky dvorské**. Analogicky ke dvorským deskám se vyvinuly **dvorské desky pŕuhonné, trhové a zápisné** – vše pro záležitosti královských leníků a lenních statků.

Vedle nich čtvrtá hlavní řada – **desky provolací** (*libri proclamationum*) ⇔ agenda **královských odúmrtí**. Tato agenda = jediná oblast, kde desky dvorské a dvorský soud kompetenčně zasahují do oblasti svobodných (alodních) statků. Ty – ač svobodné, alodní – v případě vymření rodu spadly **odúmrtním právem** (*ius devolutionis*) na panovníka. Právo královské odúmrti na svobodné šlechtické statky **zrušil Vladislav II. Jagellonský 1497** – odtud šlechta mohla statky zcela svobodně odkazovat v testamentu (dříve nutnost získat královské povolení k vystavení závěti – jinak odúmrt').

Po smrti držitele statku bez dědiců => nutno odúmrt' provolat v blízkém městě => tzv. **provolací list** (přesněji mandát); po tomto provolání mohli odúmrt' během dvou týdnů u dvorského soudu napadnout případní opomenutí dědici; odúmrti panovník obvykle dával do alodní držby svým dvořanům. Celý proces provolání, případného sporu a donace statku některému královskému leníkovi vždy dokumentován v provolacích deskách; donace pak ještě zapisovány do zemských desk.

Desky dvorské

FRIEDRICH, Gustav: *První kniha provolací desk dvorských z let 1380-1394*. In: Archiv český XXXI, Praha 1921.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=10&bookid=226>

FRIEDRICH, Gustav: *Druhá kniha provolací desk dvorských z let 1395-1410*. In: Archiv český XXXV. Praha 1935.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=10&bookid=286>

FRIEDRICH, Gustav: *Třetí [v titulu chybně druhá!] kniha provolací desk dvorských z let 1411-1448*. In: Archiv český XXXVI. Praha 1941.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=10&bookid=1129>

FRIEDRICH, Gustav: *Čtvrtá kniha provolací desk dvorských z let I. A-E, II. P-K, III. L-N*. In: Archiv český XXXVII/1-3. Praha 1941-1944.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=10&bookid=1129>

FRIEDRICH, Gustav: *Desky dvorské království českého. Díl VII. První kniha půhonná z let 1383-1407*. Praha 1929.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=29&bookid=306>

FRIEDRICH, Gustav: *Desky dvorské království českého. Díl VIII. Druhá kniha půhonná z let 1407-1530*. Praha 1944.

<https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=29&bookid=838&page=2>